

Cezaropapismul secolului al V-lea

Secolul V este marcat de două mari evenimente. Primul îl reprezintă diviziunea imperiului în cele două părți, răsăriteană și apuseană, diviziune care va aduce apoi și separarea religioasă. Peste imperiul de apus în agonie¹ se va abate de acum înainte valul popoarelor migratoare, în încreștinarea cărora papalitatea va avea rolul principal. Al doilea mare eveniment al secolului este geniul teologic al lui *Augustin* din Hippona (354-430). El este cel care, teoretic, a pus bazele libertății bisericii occidentale. Papii Leon cel Mare și Gelaziu se vor inspira din scrierile sale, traducând în practică ceea ce gândise și scrisese acest om unic în istoria bisericii.

Augustin a vorbit doar o singură dată despre imperiul roman devenit acum creștin. Cuvintele lui sînt ca o sinteză simbolică a evoluției pe care a avut-o în occident raportul stat-biserică: "*Impărații, care într-un timp au fost învinși de către creștini nu în lupta armată, ci cu forța morții, astăzi, cînd se roagă, depun la mormîntul unui pescar splendoarea imperiului lor, împreună cu diadema imperială*"². Mormîntul lui Petru a devenit mai drag imperiului roman decît templul lui Romulus la Roma³. Iar în celebra lui maximă *Roma locuta; causa finita*⁴ sînt exprimate în modul cel mai concis atitudinile și sentimentele lui Augustin față de Scaunul Apostolic. Papa este pentru dînsul "*tatăl întregului popor creștin*"⁵. În baza acestui principiu putem înțelege tot ceea ce a scris referitor la statul ideal creștin, la raportul dintre puterea laică și cea bisericească.

Pentru dînsul puterea politică este necesară din cauza consecințelor negative ale naturii umane afectate de păcatul strămoșesc. Creștinii trebuie să-i asculte pe stăpînii lor,

---

¹Ar fi greșit să se creadă că libertatea bisericii occidentale s-a realizat numai pe ruinele imperiului roman de apus, acesta nereușind deci să controleze biserica, să o domine. Dimpotrivă, biserica a conservat și a transmis omenirii și civilizației valori inestimabile ale culturii și civilizației imperiului roman, valori care altfel s-ar fi pierdut, sau care astăzi ar fi cunoscute mult mai puțin.

²*Epist.* 232, 3.

³Cfr.: *En. in Ps.* 44, 23.

⁴*Sermo* 131, 10.

⁵*Epist.* 43, 5, 16.

chiar și pe cei răi, persecutori, căci puterea acestora vine de la Dumnezeu⁶. Chiar dacă nu o știu, ei sînt instrumente ale Providenței ce-și duce la îndeplinire planurile sale. În *De civitate Dei* Augustin trasează figura ideală a împăratului creștin. Valoarea acestuia nu stă în succesele lui politice sau militare, ci se bazează pe fidelitatea lui față de Dumnezeu. Pentru aceasta, în ochii săi Constantin și Theodosius sînt două modele demne de urmat⁷. Mai mult decît orice altceva, împăratul are datoria de a face să fie respectată pe pămînt legea divină. Deși Augustin, din principiu, era contrar interferenței puterii laice în problemele bisericii, el acceptă și chiar recomandă intervenția statului acolo unde ereticii (donatiștii din Africa de Nord) tulbură liniștea bisericii, deci și a statului. Biserica și statul trebuie să colaboreze pentru realizarea idealului suprem: instaurarea pe pămînt a împărăției lui Dumnezeu⁸. De aceea, biserica s-a îndreptat mereu cu simpatie spre împărații cei buni, protectori ai creștinilor și ai dreptei credințe⁹.

Am afirmat mai sus că Augustin a fost pus în practică de Leon cel Mare și Gelaziu. Politica bisericească a papei *Leon cel Mare* (441-461) este caracterizată de afirmarea primatului roman și de întărirea jurisdicției Romei față de bisericile occidentale¹⁰. Trebuie amintit aici faptul că împărații occidentali i-au ajutat deseori pe papi să-și întărească jurisdicția între noile popoare încreștinate și au recunoscut în ei suprema autoritate în biserică¹¹. Iar orice dezordine în biserică reprezenta în ochii lor și o agresiune la adresa statului creștin¹². Cu toată disponibilitatea împăraților occidentali în a

---

⁶*De civitate Dei* V, 19.

⁷*De civitate Dei* V, 24-26. Oare Augustin nu a văzut și latura negativă a acestor împărați, atitudinile lor autoritare, despotice chiar față de biserică? În acest elogiu, cred, nu trebuie să vedem, din partea lui Augustin, singura și completa evaluare a acestor doi împărați.

⁸Cfr.: BOUVET, A., *S. Augustin et la répression de l'erreur religieux*, Mâcon 1918.

⁹Legitimarea din partea lui Augustin a intervenției statului acolo unde pacea era tulburată de către eretici, nu înseamnă că el ar fi fost de acord cu o intervenție continuă a acestuia în problemele bisericii. Nu-i poate fi atribuit lui Augustin amestecul abuziv al statului în viața bisericii. La fel cum nu-i poate fi imputată acuza că el ar fi "primul teolog al inchiziției".

¹⁰Cfr.: KISSLING, W., *Das Verhältnis zwischen Sacerdotium und Imperium nach den Anschauungen der Päpste von Leon d. Gr. bis Gelasius I*, Paderborn 1921, 19ss.

¹¹Un caz interesant este acela al împăratului *Valentinian III*, care în 445 dă un edict în care afirmă că suveranitatea papei în biserică reprezintă carta fundamentală stabilită de imperiul său în agonie. Vezi GMELIN, U., *Auctoritas. Römischer Princeps und päpstlicher Primat*, Stuttgart 1937, p 110.

¹²Edictul menționat în nota anterioară este dat cu ocazia tentativei lui Ilariu din Arles de a se

ajuta biserica, aceasta nu s-a bazat niciodată prea mult pe împărați în afirmarea poziției ei față de celelalte biserici (primatul roman) cât și în stabilirea relațiilor cu puterile laice: "*Chiar dacă cerem ceva împăraților pentru binele Bisericii, niciodată însă nu ne încredem prea mult într-înșii*"¹³. Dovadă ne este faptul că biserica occidentală a rămas în picioare și după căderea imperiului roman de apus. Ba mai mult, după 476 a prins mai multă forță.

În *orient* lucrurile merg în mod cu totul diferit. Aici marele apărător al credinței și al libertății cuvântului *Ioan Gură de Aur* are curajul de a se opune împărătesei Iustina. Însă rezultatul este cu totul diferit de cel al lui Ambroziu, în conflict cu Theodosius. La curtea din Constantinopol bravul episcop întâlnește opoziția dură și puterea despotică a urmașilor lui Arcadiu. Mai rău încă, episcopi servili și fără caracter, în numele împărătesei se adună la așa-numitul *sinod al stejarului* (august 403), și decid exilarea lui Ioan Crizostom. Opoziția poporului a fost zadarnică. Soarta episcopului era decisă în mod irevocabil. Cu această ocazie unii episcopi i-au declarat împăratului: "*Împărate, tu ești pus de Dumnezeu mai presus decât noi episcopii, deasupra ta nu mai e nimeni, tu domnești peste toți și de aceea ai dreptul să faci ceea ce vrei*"¹⁴. Cuvinte tragice care semnează pentru totdeauna soarta bisericii orientale. Presentimentele lui Atanaziu se adevăresc. Puterea imperială decide conținutul dreptului canonic, numește și depune episcopi în funcție de propriile interese politice, decide cine are și cine nu are dreptate în probleme de credință. La Roma, papa Inocențiu scrie clerului din Constantinopol. Scrisoarea lui se adresa însă mai ales împăratului și despoticei lui consoarte¹⁵. Dar cuvintele lui nu au nici un ecou, nici un rezultat. Papa îi scrie și lui Ioan Crizostom, aflat acum în exil. Il încurajează și-l laudă pentru că nu și-a pătat cu nimic conștiința¹⁶. În capitală, împotriva susținătorilor libertății bisericii se declanșează

---

sustrage jurisdicției romane: "*Cu un decret valid pentru totdeauna noi poruncim ca niciunul din episcopii Galliei sau din oricare altă provincie să nu poată întreprinde ceva fără autorizarea venerabilului papă din Cetatea Eternă*": Novell. *Valentiniani III*, 16 (ed. G. Haenel), Bonn 1844, p 172 ss.

¹³AUGUSTIN, *Contra litteras Petiliani* II, 97, 224 [Patrologia latina, ed. J.P. Migne] =PL, Paris 1878-1890, 43, 334).

¹⁴PALLADIUS, *Dialogus de vita Chrysostomi* 10 (PG 47, 34). Vezi BAUR, C., *Die Anfänge des byzant. Cäsaropapismus*, în "Archiv für kath. Kirchenrecht" 111(1931), p 108ss.

¹⁵"*Cine ar putea așadar să suporte delictele comise de aceia cărora le este încredințată mai ales menținerea păcii, a înțelegerii? Acum însă episcopi nevinovați sînt alungați din scaunele și din propriile lor biserici*": *Epist.* 7, 2 (PL 20, 503B).

¹⁶MANSI =[Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio], ed. J.D. Mansi, Paris 1899-1927, III, 1118.

persecuția împăratului, pe care legații papei trimiși aici o numesc "oroare babiloniană"¹⁷. Ce mai rămăsese din figura aureolată a împăratului creștin? Nimic. Pentru biserica occidentală și pentru mulți episcopi și credincioși din orient poziția împăratului față de biserică era clară. Stiau la ce să se aștepte. Acum împăratul Onoriu îi scrie o energică și dură scrisoare fratelui său de la Constantinopol Arcadiu, îndemnându-l să nu se amestece în problemele bisericii¹⁸. Rezultatul este previzibil. Arcadiu, încurajat și susținut de lingușitorii episcopi de curte, își continuă politica despotică. Orientul nu mai este dispus să asculte nici de papa, nici de îndemnurile împăraților occidentali. Aceeași tristă realitate se repetă cu ocazia disputelor dogmatice cauzate de doctrina cristologică a patriarhului de Constantinopol Nestoriu. Crediința și politica erau amestecate aici într-un mod irecuperabil. Si, de fapt, toate controversile dogmatice ale orientului aveau și un caracter politic¹⁹, fapt care cerea neapărat intervenția împăratului, considerat ca și "*episcop al episcopilor*". Pe acest fundal se deschide, printr-un decret imperial, conciliul ecumenic din Efes (431). Motivul este redat printr-o propoziție semnificativă: "*Problemele pămîntești sînt legate în mod intim cu cele ale Bisericii*"²⁰. Acum împăratul Theodosius II îi scrie episcopului Ciril din Alexandria, apărător al dreptei credințe: "*Să știi așadar că Biserica și Statul sînt în mod absolut unul și același lucru, și că prin porunca noastră și cu Providența Dumnezeuului și Mîntuitorului nostru, vom fi din ce în ce mai uniți...și nu vom tolera în nici un caz ca din cauza ta să intre în dezordine orașe și Biserici*"²¹. Contrar așteptărilor împăratului, conciliul a fost un triumf al ortodoxiei.

După o scurtă perioadă de liniște, în orient se reaprind disputele cauzate de urmașii lui Nestoriu, dispute care degenerază în ceea ce papa Leon a numit "*Sinodul tîlharilor*"²². Din nou episcopii orientali apelează la Roma pentru a fi salvați. Scaunul apostolic rămînea singurul garat al libertății bisericii și al dreptății. În septembrie 449 un sinod papal se reunește la Roma, iar în scrisoarea care va fi trimisă în curînd împăratului Theodosius papa îl îndeamnă: "*Apără poziția sigură a Bisericii împotriva oricărei erezii și astfel mîna puternică a lui Cristos va apăra imperiul tău*"²³. În zadar, oamenii de la

---

¹⁷PALLADIUS, *Dialogus* 4, PG =[Patrologia Graeca], ed. J.P. Migne, Paris 1857-1866, 47, 15ss).

¹⁸COLLECTIO AVELLANA 38, 4 (CSEL 35, 86, 4-12).

¹⁹De exemplu în Siria și Egipt, particularitățile dogmatice care uneori degenerau în erezie, ascundeau și tendința acestor provincii de a se separa de puterea imperială. Greșeala fundamentală a Constantinopolului a fost aceea că a încercat să mențină unitatea bisericii fără sau împotriva Romei, fundamentul și centrul unității bisericii.

²⁰*Acta Conc. Oec.* =[Acta Conciliorum Oecumenicorum], ed. E. Schwartz, Berlin 1914 ss, I, 1, 1, 115, 18).

²¹*Acta Conc. Oec.* I, 1, 1, 74, 3-5.9ss.

²²*Epist.* 95, 2 (PL 54, 943B).

curte erau mai puternici decât împăratul însuși.

În occident împăratul împreună cu întreaga-i suită vine la Roma pentru sărbătoarea Catedrei sf. Petru din anul 450. Cu această ocazie Leon îi primește pe toți în atriumul bazilicii, și aici îi îndeamnă să facă tot ceea ce le stă în putință pentru salvarea bisericii orientale. Rezultatul este nul. Împăratul nu voia să renunțe la nimic. Se considera stăpân al bisericii și acționa ca atare. Diferența între orient și occident poate fi observată fără dificultate. La Roma împărații rămân în comuniune cu urmașul lui Petru. În orient acest lucru nu place nici împăratului, nici celor care îl înconjurau, și care de fapt îl determinau să ia decizii contrare unității bisericii și purității credinței. În acest ambient are loc conciliul ecumenic din Calcedon (451), în care mai mult de 600 de episcopi primesc cu entuziasm învățătura papei Leon conținută în scrisoarea pe care acesta o scrisese patriarhului Flavian, persecutat de împărat: "*Aceasta este credința părinților, a Apostolilor! Petru a vorbit prin Leon, așa au învățat Apostolii!*"²⁴. Informat de aceasta, papa Leon scrie împăratului: "*Mulțumesc nespus lui Dumnezeu, care într-o epocă în care prevăzând scandalurile ereticilor, v-a înălțat pe tronul imperial, pe voi în care pentru salvarea lumii întregi lucrează nu numai puterea imperială, ci și grija episcopală*"²⁵. În curând, însă, papa va trebui să renunțe la aceste visuri periculoase. Deja în cadrul conciliului, cu toată opoziția legaților săi, va fi semnat faimosul canon 28, prin care se stabilea înfrântarea bisericii Constantinopolului, alături de cea a vechii Rome²⁶. "Împăratul preot" care, temporar, stabilise unitatea credinței, amenința într-un mod incredibil libertatea bisericii, obligându-i pe episcopi (mulți erau de acord) să modifice dreptul canonic și să nege primatul roman pentru motive pur politice. Informat fiind de ceea ce se petrecuse pe malurile Bosforului, papa Leon protestează și declară nul acest canon²⁷. Însă calea pe care se înscrisese Constantinopolul era, din nefericire, ireversibilă.

Un demn urmaș al lui Leon este africanul *Gelaziu* (492-496). În el ideile lui Augustin și dragostea papei Leon pentru Scaunul apostolic se unesc cu o voință de fier în îndeplinirea misiunii de păstor suprem al bisericii.

În timpul său asistăm la botezul lui *Clovis* (496), regele francilor, noul popor care

²³Cfr.: LEON cel MARE, *Epist.* 44 (PL 54, 827-831).

²⁴MANSI VI, 972.

²⁵*Epist.* 115, 1 (PL 54, 1031A).

²⁶"Cu bună dreptate părinții au acordat privilegii vechii Rome, pentru că este cetatea imperială. Pentru același motiv episcopii (la conciliul ecumenic din Constantinopol-381) au recunoscut aceleași privilegii sfântului scaun al noii Rome, în convingerea bazată pe fundamentul că orașul, care este onorat de prezența împăratului și de senat, și se bucură de aceleași privilegii ca și vechiul scaun imperial, trebuie să fie ridicată și din punct de vedere religios ca și aceea, și pusă pe locul al doilea după dînsa": MANSI VII, 369. MONACHINO, V., *Il canone 28 di Calcedonia*, Roma 1979.

²⁷*Epist.* 104, 2 (PL 54, 993BC).

se aruncă în brațele bisericii romane.

Iar în Italia biserica se confruntă cu regatul goților lui Teodoric. Cu amîndouă aceste puteri biserica își construiește cu migală și gîndind în perspectivă, relațiile ei diplomatice. Dar aceasta este deja o problemă care aparține mai mult evul mediu. Ceea ce era urgent acum de rezolvat, era problema bizantină. De o parte se găsește Gelaziu, vicarul lui Cristos²⁸, iar de cealaltă împăratul Anastaziu I (491-518), care se simte și el vicar al lui Dumnezeu²⁹. Imediat după ce este ales papă, Gelaziu îi scrie lui Anastaziu, expunîndu-și poziția în cadrul schismei lui Acaciu³⁰. În această scrisoare, el ne prezintă *doctrina celor două puteri*, text la care biserica se va referi mereu de acum înainte³¹. Ceea ce Augustin presimțise doar, este exprimat în mod clar de Gelaziu: idealul unui stat care ajută biserica, o colaborare pacifică prin care să fie condusă lumea. Genialitatea lui Gelaziu constă în afirmația că între cele două puteri, derivînd de la Dumnezeu, trebuie să fie o ierarhie, în care puterea cerească este deasupra celei pămîntești, deoarece îi este superioară acestea și pentru că numai așa puterea pămîntească își păstrează propria demnitate. Puterea cerească este identificată în mod concret cu biserica vizibilă și cu capul ei, episcopul Romei instituit de Dumnezeu. Redăm un fragment din această scrisoare: "*Sînt două principii, augustule împărat, care conduc această lume: autoritatea consacrată a pontifilor și puterea regală. Între acestea două cu atît mai importantă este datoria episcopilor cu cît ei trebuie să dea seamă în fața judecării dumnezeiești și pentru aceiași regi (ai oamenilor)*"³².

Tu o știi desigur, prea mărinimosule fiu, că ți-a fost dată facultatea de a guverna

²⁸CSEL 35, 487, 4. Trebuie să precizăm aici că modul lui Gelaziu de a privi raportul stat-biserică este și va rămîne propriu occidentului. Vezi: McGRADE, A.S., *Two fifth-century Conceptions of Papal Primacy*, în "Studies in Medieval and Renaissance History" 7(1970), p 3-45.

²⁹ENSSLIN, W., *Der Kaiser in der Spätantike*, în "Histor. Zeitschrift" 177(1954), p 449-468. Referitor la politica bisericească a împăratului, vezi: CAPIZZI, C., *L'imperatore Anastasio I*, Roma 1969, p 100-137.

³⁰Patriarh de Constantinopol (476-491), a redactat edictul *Henotikon*, pe care împăratul l-a promulgat în 482. Acesta edict intenționa să realizeze un compromis între calcedonieni și adversarii lor, evitînd o acceptare în termeni clari a Conciliului din 451, dar recunoscînd ca valide anatemele lui Ciril din Alexandria.

³¹DVORNIK, F., *Pope Gelasius and Emperor Anastasius I*, în "Byzantinische Zeitschrift" 44(1951), p 111-116. Această scrisoare deschide, de fapt, porțile evului mediu.

³²În baza acestei superiorități a supranaturalului, Augustin își dezvoltă doctrina care, de la dînsul începînd, se va numi *augustinismul politic*. Împăratul creștin (care va purta mereu crucea pe coroana sa) are datoria de a promova și proteja binele suprem al supușilor: mîntuirea sufletului. Aici el este supus puterii spirituale. Iar atunci cînd nu-și îndeplinește această datorie, sau luptă împotriva credinței, el poate să fie judecat și chiar depus de către papa. Augustinismul politic a menținut vie în evul mediu conștiința creștină a împăraților, însă, în același timp, a fost o sursă de conflict continuu între împărați și papi, și aceasta pînă în perioada separării statului de biserică.

cu autoritate neamul omenesc, dar, totuși, trebuie să-ți pleci capul cu devoțiune în fața acelor care au responsabilitatea în lucrurile divine și trebuie să aștepti de la ei mijloacele mântuirii tale; conform cu canoanele religiei, știi de altfel și că trebuie să te supui mai mult decât să prezidezi, atunci când este vorba de a primi sacramentele divine și de a le administra cum se cuvine: pentru aceasta depinzi de judecata lor și nu poți voi ca ei să se supună voinței tale.

Si dacă, în ceea ce privesc regulile ordinii publice, autoritățile religioase...ascultă ele înșile de legile tale...cu ce fel de dispoziție trebuie să ascuți tu, te întreb, de aceia care sînt însărcinați cu distribuirea venerabilelor mistere?"³³. Cu puțin timp înainte de moarte papa scrie un tratat pe aceeași temă. În el teologia politică a lui Augustin își găsește o formulare perfectă. Extragem doar cîteva fraze: "Dacă (împăraților) le este frică să se ocupe cu astfel de lucruri (spirituale) și dacă recunosc că aceasta nu-i de competența lor căci ei au numai facultatea de a judeca în lucrurile omenești, și nu de a prezida în cele divine, cum pot atunci să creadă că pot să-i judece pe cei care administrează lucrurile divine?...Cristos, conștient de slăbiciunea umană, urmînd un plan glorios, a dat în măsura justă ceea ce era necesar pentru mîntuirea celor care sînt au săi: a separat așadar funcțiile celor două puteri, încredințînd fiecăruia activități proprii și autorități distincte...a voit ca împărații creștini să aibă nevoie de papi pentru viața veșnică și ca papii să se servească de dispozițiile imperiale pentru viața pămîntească; afară de aceasta a stabilit, în ceea ce privește funcția spirituală, ca ea să fie separată de amestecurile materiale...și, la rîndul său, să nu încerce să prezideze în lucrurile divine cine este implicat în afacerile seculare..."³⁴. În aceste texte putem întrevădea deja configurarea creștină evului mediu. Pe de altă parte, trebuie spus că deși, în ochii bisericii occidentale, pozițiile și competențele fiecăruia erau clare și bine stabilite, atît orientul cît și goții ariani din Italia nu sînt dispuși să respecte această ierarhie a valorilor și a propriilor competențe, ceea ce a cauzat noi conflicte între papalitate și puterile laice menționate. Abia în 519, odată cu venirea la putere a unei noi dinastii imperiale, patriarhul de Constantinopol putea să spună: "Sfintele Biserici ale lui Dumnezeu din vechea și din noua Romă sînt unul și același lucru"³⁵. Era în cadrul unei sărbători ținută în capitală, sărbătoare la care participau trimișii papei Ormizda și tînărul Iustinian, viitorul împărat, cu care va începe o nouă fază în relațiile stat-biserică.

Anul 2007

³³DENZINGER-SCHÖNMETZER, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Roma 1971³⁶, p 119-120, n 347.

³⁴SCHWARTZ, E., *Publizistische Sammlungen zum Akacianischen Schisma*, München 1934, p 151ss.

³⁵COLLECTIO AVELLANA 159 (CSEL 35, 608, 5-8).